

OBJEVENÉ GOTICKÉ NÁSTĚNNÉ MALBY NA FASÁDĚ BOČNÍHO KŘÍDLA DOMU ČP. 510 NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

LADISLAV BARTOŠ

Příspěvek přináší informace o novém nálezů gotických nástěnných maleb na dvorní fasádě domu čp. 510 v Havelské ulici v Praze. Pod zdánlivě banální fasádou bočního dvorního křídla s pavlačemi se ukrývají zbytky malované renesanční fasády a pod ní panelovaná cihlová fasáda ze 14. století, nesoucí nečekaně kvalitní a překvapivě dobře dochované malby z éry Jana Lucemburského či Karla IV. Odkrytá část maleb ve dvou polích fasády obsahuje frontálně vyobrazenou postavu svatého biskupa, pravděpodobně sv. Vojtěcha, a spojený česko-lucemburský znak. Součástí článku je pokus o dataci malby a její zařazení do kontextu dobové tvorby ve středoevropském prostoru na základě současného stavu poznání památky. Kromě ikonografických, stylových a heraldických hledisek je věnována pozornost především zdánlivě nezvyklému situování malby na exteriéru městského objektu.

DISCOVERED GOTHIC WALL PAINTINGS ON THE FAÇADE OF THE SIDE WING OF THE HOUSE NO. 510 IN THE OLD TOWN OF PRAGUE

This article concerns the discovery of Gothic wall paintings on the yard façade of the house No. 510 in Havelská Street in Prague. Beneath the seemingly trivial façade of the side yard wing with balconies, there are hidden remains of painted Renaissance façade and a paneled brick façade from the 14th century below, with unexpectedly fine and surprisingly well preserved paintings from the time of John of Luxembourg or Charles IV. The revealed part of the paintings contains a frontal depiction of a bishop, probably of St. Adalbert in two fields of the façade, and an alliance Bohemian-Luxembourg coat of arms. An attempt to date the paintings is included in the article along with their classification in to the context of contemporary Central European art based on current state of knowledge of the monument. Apart from the iconographic, stylistic and heraldic points of view attention is paid mainly to the (seemingly?) unusual location of the painting on the exterior of a town building.

Klíčová slova — Praha – Staré Město – Havelské město – středověk – gotika – cihlová gotika – městský dům – nástěnná malba – lineární styl – kresebný styl – cyklus – heraldika – erb – světec – svatý biskup – svatý Vojtěch – Lucemburkové – 14. století

Key words — Prague – Old Town – Havel's Town- Middle Ages – Gothic – brick Gothic – town house – wall painting – linear style – depicting style – cycle – heraldry – coat of arms – hallow – saint bishop – St. Adalbert – House of Luxembourg – 14th century

Obr. 1. Praha 1-Staré Město, čp. 510, průčelí do Havelské ulice (foto autor, 2016).

Jedním z nejlépe autenticky dochovaných domů Starého Města pražského je dům s číslem popisným 510, nazývaný U Bruncvíka či U Kutovců, stojící na Havelském trhu, tedy v dnešní Havelské ulici, číslo orientační 5 (obr. 1). V mnoha směrech pozoruhodnému objektu byla v odborné literatuře věnována bližší pozornost poprvé již před padesáti lety, kdy Milan PAVLÍK (1966) v časopise Památková péče zveřejnil poznatky získané stavebněhistorickým průzkumem. Šlo především o objev kvádrkové sklepní šíje, jejíž bližšího poznání a průzkumu starších stavebních fází především ve sklepech domu se týkají i práce badatelů z doby nedávné.¹ Z hlediska dějin umění se zasloužené pozornosti dostalo především raně renesančním edikulovým oknům prvního patra uliční fasády (viz např. HEROUT 1961, příl. IV/19). Že tento dům stále ukrývá mnohá překvapení, ukázaly jak nálezy malovaných trámových stropů v prvním i druhém patře, tak především nález učiněný na fasádě dvorního bočního křídla v listopadu roku 2015. V průběhu stavebních prací² byl pracovníky Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Praze, prováděn operativní průzkum a dokumentace (OPD),³ který vedl k objevení gotické cihlové panelované fasády nesoucí překvapivě dobře dochované nástěnné malby.⁴ Předmětem tohoto textu je nejen popis příslušné fasády a dosud odhalených částí nástěnných maleb, ale také snaha o jejich zařazení do širšího kontextu, přibližné datování, ikonografické (resp. také heraldické) určení a hledání analogií jak po stránce formální, tak obsahové.

1 V těchto publikacích jsou také odkazy na další literaturu (DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 1999; 2002, 242–243; HAUSEROVÁ 2012; KOVÁŘ 2012, 238–240).

2 Stavební akce spočívala ve výměně – modernizaci inženýrských sítí ve stávajících trasách.

3 Operativní průzkum a dokumentaci prováděli autor textu a Matouš Semerád.

4 Nález byl poprvé publikován formou stručné informace ještě v závěru roku 2015 v časopise Staletá Praha (BARTOŠ 2015).

Fasáda bočního dvorního křídla

Po celé délce fasády probíhají na všech úrovních (tedy v mezipatře, 1. a 2. patře) pavlače, vynášené litinovými konzolami a opatřené prostým litinovým zábradlím (obr. 2).

V úrovni přízemí je ve fasádě osazena dvojice pískovcových portálků s profilací hlásící se k období přechodu gotiky a renesance (PAVLÍK 1966, 318). Portály jsou zhotoveny z jemnozrnného žluto-okrového pískovce. Stojky obou portálů jsou ve spodní části podezděny cihlami, snad kvůli snížení úrovně dvora. Na ostění se nachází řada vápenných nátěrů, přímo na kameni je vrstva

Obr. 2. Praha 1-Staré Město, čp. 510, fasáda dvorního křídla s nálezy maleb. **A, B** – goticko-renesanční pískovcové portálky; **C** – gotický článek, zřejmě parapet okna; **D** – vstup do sklepa z roku 1936; **E** – malba světce; **F** – malovaný erb; **G** – pozice dalšího pole s gotickou nástěnnou malbou (foto a úprava autor, 2016).

v červené barvě.⁵ První portálek se nachází přímo v koutu mezi předním domem a dvorním křídlem, tedy zcela vlevo při pohledu na fasádu. Portálek je zaslepený, v nadpraží porušený kruhovým průrazem těsně nad vrcholem oblouku. Zatímco vnitřní profil portálu měl tvar lomeného oblouku, ostatní části profilace opisují tvar obdélný (obr. 2: **A**).

Druhý portálek se nachází přibližně v polovině délky fasády, od výše popsaného portálu se odlišuje absencí vnitřního lomeného oblouku. V současnosti je do něj necitlivě vložen novodobý prvek dveří v typové ocelové zárubni a prostor nad zárubní je dozděn cihlami (obr. 2: **B**).

⁵ Tato a další zjištění přinesl sondážní restaurátorský průzkum společných prostor předního domu čp. 510, který prováděli PhDr. Petra Hoftichová, ak. mal. Václav Špale a MgA. Jan Brabec v červnu až srpnu 2009 (HOFTICHOVÁ/ŠPALE/BRABEC 2009).

Vpravo od portálu uprostřed fasády se nachází novodobé obdélné okno s předsazenou mříží osazenou v ostění. Pod oknem v parapetním zdívu byl operativním průzkumem na podzim roku 2015 zjištěn kamenný prvek s okosením hrany, snad parapet gotického okna (obr. 2: C). Vpravo od okna se nachází otvor s dvířky nad schodištěm, vedoucím do oddělené zadní části sklepa. Tento samostatný přístup byl zřízen v roce 1936 v místě staršího sklepního okénka kvůli spouštění sudů do sklepa (obr. 2: D).

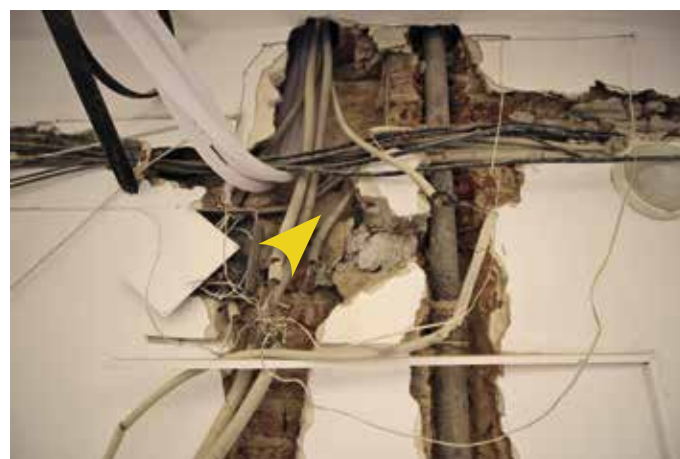
Mezi oběma kamennými portálky se zřejmě nacházelo druhé okno v kamenném ostění, na místě byl pozorován kamenný překlad, bohužel porušený vysekáním drážky pro vedení kabeláže.

Mezipatro je místem zásadního nálezu gotických nástěnných maleb (obr. 2: E, F, G). Před nálezem z listopadu roku 2015, učiněnými díky výměně instalace ve starých trasách, bylo toto podlaží možné označit za architektonicky nejméně výrazné v rámci celé fasády. Dveře přibližně v polovině délky fasády, v ose nad portálkem přízemí, jsou osazeny v omítkovém ostění s drobným ústupkem od líce fasády. Okno vlevo i dvojice oken napravo mají otvory bez šambrán. Formát oken je obdélný, s typickým šestitabulkovým členěním. Okna jsou dělena poutcem přibližně ve dvou třetinách výšky, spodní i horní části oken jsou dvoukřídlé, otvíravé. Spodní křídla jsou dělena vodorovnými příčlemi vždy na dvě čtvercové tabulky. Odlišné je pouze menší obdélné okno vpravo, které nemá poutec. Zcela vpravo na konci pavlače se nachází ještě dveře na toaletu. Okenní i dveřní výplně jsou novodobé.

První a druhé patro mají podobné rozmístění otvorů jako mezipatro. Vlevo se nachází jedno okno, dále dveře, v těchto vyšších podlažích ovšem opatřené nadsvětlíkem, v obou případech osazené v kamenném portálu typického barokního tvaru s uchy a kapkami. Těmi jsou opatřeny také šambrány oken ve druhém patře, zatímco okna prvního patra mají pouze obdélnou šambránu tvořenou páskou, podobně jako okna dvorní fasády zadního domu. Dvojice oken vpravo od vstupů mají v obou podlažích shodný velký formát, není zde tedy druhé okno zmenšené jako v mezipatře. Zcela vpravo se opět nacházejí dveře záchodů.

Nález gotické fasády s panelováním, nesoucí cyklus nástěnných maleb

Při operativním průzkumu byla zjištěna gotická cihelná fasáda bočního dvorního křídla, nesoucího pavlač. Cihelné gotické zdívo bylo zaznamenáno v celé délce fasády v úrovni mezipatra a částečně i prvního patra. Zdívo z přibližně 8 cm vysokých cihel s charakteristickou úpravou spár (podříznutí, přetření červenou barvou a následně nanesení dekorativních spár „rakvičkového“ průřezu) bylo členěno soustavou vpadlých polí (panelací), jejichž přesný rastr zatím, bez provedení další sondáže, známe jen částečně. Dosud byly zachyceny části náležející k nejméně šesti polím. Vazbu cihel nebylo možné na základě drobných odhalených úseků zjistit.

V rámci průzkumu byla bližší pozornost věnována situaci v mezipatře, a to v první řadě vpadlému poli, které bylo do značné míry odkryto

právě kvůli vedení velkého počtu kabelů a umístění elektroskríní (vlevo od vstupu do bytu). Pod tenkou vrstvou částečně již odpadajícího štuky s bílým nátěrem bylo možné pozorovat omítku či nátěr tmavé barvy (obr. 3, označeno šipkou). Rozšířením drobné samovolné sondy bylo zjištěno, že na tenké spodní omítce vpadlého pole fasády se v nečekaně dobrém stavu zachovala středověká nástěnná malba.⁶

⁶ Nevelká první sonda OPD odhalila existenci velmi kvalitní a dobře dochované figurální malby světce. Po prvních konzultacích a zastavení stavebních prací byla sonda ještě rozšířena přízvanými restaurátory a na vytípaných místech byly položeny ještě dvě sondy pro ověření výskytu dochovaných maleb i v dalších polích. Tyto práce provedli restaurátoři Tomáš Skořepa a Jiří Mašek.

Obr. 3. Praha 1-Staré Město, čp. 510, nálezová situace před sondáží (foto a úprava autor, 2015).

Obr. 4. Praha 1-Staré Město, čp. 510, odkrytá část malby svatého biskupa (foto autor, 2016).

Odkrytá část nástěnné malby představuje mimořádně dobře zachovanou postavu svatého biskupa nebo, jak nelze zcela vyloučit, svatého opata, zobrazenou frontálně, téměř v životní velikosti, oděnou do tmavého řádového roucha s mitrou na hlavě, na pozadí s kruhovou svatozáří s červenou konturou.⁷ V pravé ruce přidržuje berlu, jež má v horní části patrný nodus a v zakončení stočeném směrem vně od hlavy světce detailně prokreslený stylizovaný pětist. V levé ruce svírá knihu v červené vazbě (obr. 4). Tvar očí je mírně protažený, mandlovitý, s pohledem upřeným mírně šikmo na diváka. Plynulá linie spojuje obočí s nosem. Plné rty jsou obklopeny symetrickými, bohatě zvlněnými vousy. Zdobená mitra na světcově hlavě zakrývá kratší zvlněné vlasy. Inkarnát je pojednán v bílé, pro oživení jsou linie nosu vedle černé linky zvýrazněny také červenou. Barva vlnitých vlasů a vousů je žlutá.

⁷ Malíř pro vykreslení svatozáře zřejmě použil kružidlo. Za tuto informaci a další poznatky vděčím PhDr. Zuzaně Všečekové.

Obr. 5. Praha 1-Staré Město, čp. 510, nástěnná malba svatého biskupa, detail (foto autor, 2016).

Špičková kvalita provedení malby v kresebném stylu se projevuje například ve ztvárnění obličejové typiky, plnovousu a vlasů (obr. 5). Odkrytá světecká postava je zobrazena na okrovém (původně asi zlatavém) pozadí, pod nímž se místy odhaluje podkladová modř, a po stranách je rámována svislými různobarevnými páskami, lemujícími prostor niky i na jejích bocích. Přes tyto barevné pásky, lemující niku, částečně přesahuje ukončení berly. Nika byla nejspíše ukončena segmentově v úrovni zakryté nyníší pavlačí.

V sousedním poli vpravo, situovaném nad dnešním vstupem do bytu, byl v rámci doplňující sondáže krátce po prvním nálezů částečně odhalen malovaný erb (obr. 6). Toto pole je oproti sousednímu poli se světcem odlišného rozměru a tvaru, je totiž širší a ukončené lomeným obloukem, tvořeným vyžlabenými cihlovými tvarovkami. Osa oblouku odpovídá ose nyníších dveří, které byly podle všeho umístěny do pozice starého gotického otvoru.⁸ Segmentově uzavřená nika dveří je precizně vyzděna z gotických cihel. Dosud se nepodařilo jednoznačně určit, zda se jednalo o gotické okno a nebo dveře, které by tedy musely být (podobně jako dnes) přístupné z jakési pavlače.

Částečně odkrytý erb je namalován v pootočené poloze, jak bylo v gotice časté. Vně jeho plochy jsou pozorovatelné stopy malby v zelené barevnosti. Štít je polcený (svisle dělený). V heraldicky levé, díky natočení štítu tedy horní polovině je možno v červeném poli jednoznačně rozeznat

⁸ Tuto skutečnost se podařilo potvrdit díky možnosti krátce nahlédnout na interiérovou stranu otvoru při provádění elektroinstalace.

Obr. 6. Praha 1-Staré Město, čp. 510, nálezová situace po sondážích a přemístění kabelových vedení (foto a úprava autor, 2016).

z velké části odkrytou figuru stříbrného (tedy bílého) lva ve skoku (obr. 7). Dochování zářivě červené barevnosti pigmentů je udivující, zdá se, že malby musely být zakryty poměrně brzy po svém vzniku, což by mohlo vysvětlovat jejich mimořádně dobré zachování. Figura lva je vykreslena suverénní kresbou černými liniemi, některé detaily (zuby, drápy) byly zřejmě domalovány přes podklad červeného pozadí, které běloba nedokázala zcela potlačit. Hlava lva je zásadně poškozena pekováním, takže chybí téměř celé oko. Části této poloviny štítu při jeho oblém okraji nebyly odkryty, takže např. není viditelná celá levá zadní tlapa, na které lev „stojí“, ani většina ocasu (nelze tedy zatím jednoznačně rozpoznat, zda jde o dvouocasého lva). Při bližším prozkoumání detailu hlavy lva se ukazuje, že byl korunovaný. Kresba koruny na jeho hlavě je zřetelná, vyzlacení však chybí (obr. 8).⁹

Heraldicky pravá strana štítu, situovaná vzhledem k jeho natočení poněkud níže, je pouze z menší části odhalena a také podstatně méně zachována. Toto pole je v pozorovatelné ploše sondy sedmkrát stříbrno-modře dělené. Barva figury na tomto poli je červená, avšak jedinou viditelnou část představuje konec stočeného ocasu. Při velmi pozorné prohlídce poškozených okrajů malby pak ještě rozeznáme či spíše vytušíme drobnou část hlavy (tlamy) heraldického zvířete.

Na základě malých zbytků pravého pole se lze vyslovit k možné interpretaci celého erbu. S největší pravděpodobností jde o erb českého krále a lucemburského hraběte.¹⁰ Lucemburským znakem je totiž červený lev na stříbrno-modře sedmkrát (příp. devětkrát) děleném štítě. Někdy je tento lev zobrazován též se dvěma ocasy. Pro tvarovou komparaci torza figury byl použit lucemburský erb z fasády Staroměstské radnice¹¹ – tvarová shoda ukončení obou ocasů je velmi přesvědčivá (obr. 9).

Spojení erbu českého krále v levém poli a erbu lucemburského hraběte v pravém poli polceného štítu je možné chápat jako spojení dvou erbů prostřednictvím sňatku nebo jako erb potomka z tohoto svazku. V úvahu by tedy připadali manželé Jan Lucemburský a Eliška Přemyslovna nebo jejich děti. Jan Lucemburský však užíval odlišnou sestavu (čtvrceného) erbu. Rovněž Karel IV. měl erby jinak sestavené. Je možné, že takto sestavený erb patřil Janově manželce a Karlově matce Elišce Přemyslovně. Shodně je její erb zobrazen na kresbě vlámského kreslíře Antonia de Succa z roku 1602, vytvořené zřejmě dle starší předlohy a zobrazující polopostavy Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny (KOPIČKOVÁ/FANTYSOVÁ MATĚJKOVÁ 2016, 146).¹²

⁹ Je pravděpodobné, že vyzlacení koruny bylo provedeno jako poslední vrstva malby a odpadlo zřejmě s odstraněnou mladší překryvnou vrstvou.

¹⁰ Prvním, kdo vyslovil možnost této interpretace, byl Jan Sommer.

¹¹ K nejstarší znakové galerii na Staroměstské radnici viz též obr. 4 ke studii Martina Musíla „Šimon od Bílého lva. Den pražského měšťana v době vymknuté z kloubů“ (MUSÍLEK v tisku).

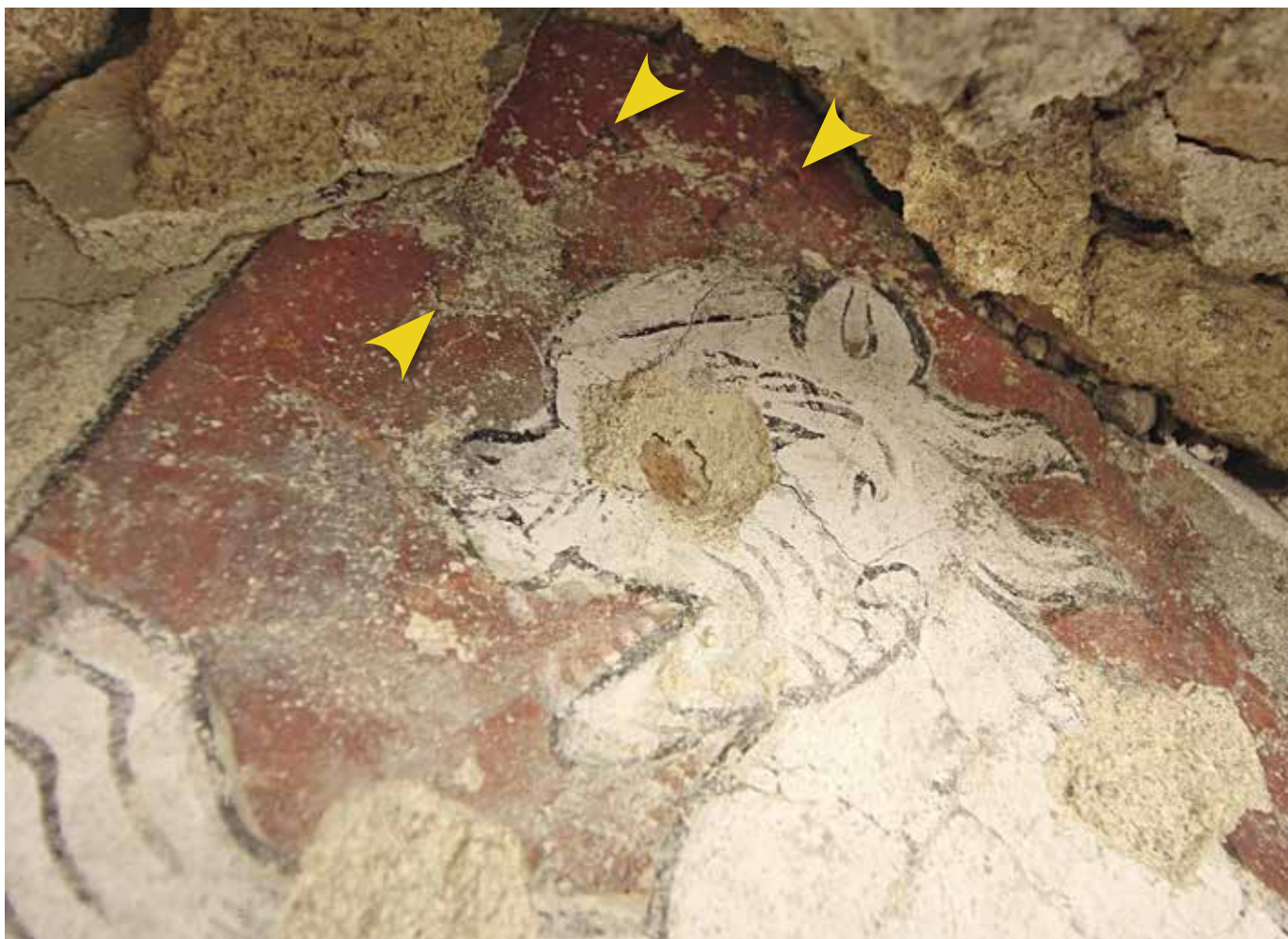
¹² Za upozornění na tuto možnost interpretace autor děkuje panu Stanislavu Kasíkovi, který se k fotografiím odkryté části erbu vyjádřil v říjnu 2016.

Obr. 7. Praha 1-Staré Město, čp. 510, částečně odkrytý erb (foto autor, 2016).

Obr. 8. Praha 1-Staré Město, čp. 510, částečně odkrytý erb, detail hlavy českého lva se slabě patrnou korunou (foto a úprava autor, 2016).

Obr. 9. Praha 1-Staré Město, čp. 510, částečně odkrytý erb. Tvarové srovnání dochovaného torza s lucemburským znakem ze Staroměstské radnice (foto a úprava autor, 2014, 2016).

Datace maleb

Malby s velkou pravděpodobností pocházejí z 2. čtvrtiny nebo z 50. let 14. století. Svědčí pro to cihlová gotická architektura, na které jsou provedeny a která prožívala právě v tomto období v Praze největší rozmach.¹³ Světecká postava je součástí většího cyklu, pravděpodobně světecké galerie, z části dosud dochované a ukryté pod zadržkami mladší fasády. Díky nálezu a určení česko-lucemburského erbu je bezpečným datem *post quem* rok 1310, kdy se Prahy a království zmocnil Jan Lucemburský, který se téhož roku stal manželem Elišky Přemyslovny. Vzhledem k tomu, že v roce 1316 došlo k ničivému požáru Starého Města,¹⁴ který pustošivě postihl i domy na Havelském trhu, můžeme datum, před kterým malby nemohly vzniknout, posunout k tomuto roku. Lineární styl malby, přísně frontální podání a kaligrafie tváře světce se zdají svědčit spíše pro starší dataci v rámci první poloviny století, zatímco pojetí řeholního roucha, zpracovaného spíše malířsky a nevykazujícího kaligrafické stopy, ukazuje na dataci spíše mladší, nejspíše do 40. či až 50. let 14. století. Oproti starším příkladům se malba navíc liší i dalším významným markantem – stylizací očí.¹⁵ Oko zde již není jen schematickým znakem, ale z reality odpozorovaným detailem. Ve 40. letech 14. století se již uplatňuje zobrazení koutku oka u nosu s tzv. Harderovou žlázou, respektive linka rámuje oko zachovává i obrys této žlázy. O tom svědčí následující příklady: vyobrazení sv. Onufria v kostele sv. Vavřince v Brandýse nad Labem (po 1340; PEŠINA 1959, 217–229, obr. 77) a malba apoštola v kostele ve Strakonici (po 1340; PEŠINA 1959, obr. 115). Za nejpravděpodobnější tedy považujeme vznik maleb okolo roku 1340¹⁶ s možností určitých posunů oběma směry.

13 Významná cihlová fáze je v tomto období doložena např. i v sousedním domě čp. 509 (RYKL 2012, 306–308).

14 Požár postihl Staré Město pražské dne 14. dubna 1316, shodou okolností pouhý měsíc před tím, než se na Starém Městě zřejmě v domě U Kamenného zvonu nebo v domě dnes zvaném U Štupartů narodil králevic Václav, tedy budoucí císař Karel IV.

15 Za upozornění na tento detail děkuji PhDr. Václavu Pajurkovi.

16 Tuto dataci silně podpořilo v září 2016 dendrochronologicky zjištěné stáří profilovaného gotického stropního trámu, zachovaného v druhotné poloze v podlaže 1. patra předního domu při Havelské ulici. Oboustranně hlubokým výžlabkem opatřený trám byl zhotoven z borovice, mýcené v zimě 1335/36 (KYNCL 2016). Indikuje významnou stavební aktivitu v domě v průběhu druhé poloviny 30. let 14. století, v jejíž závěrečné fázi mohla být provedena i náročná výzdoba fasád.

Pozdější vývoj dvorní fasády

Nástěnné malby na paneláži fasády byly ještě ve středověku překryty tenkou vrstvou štuky, opatřené bílým nátěrem. Gotická panelovaná fasáda byla v renesančním období vyrovnána do plochy zazdáním ustupujících polí a opatřena malovanou fasádou. Nejedná se o sgrafitovou malbu, spíše o malbu využívající techniky tzv. *chiaroscuro* (šerosvit).

Tento stav byl později převrstven řadou dalších nátěrů a poškozen probouráním nových okeních a dveřních otvorů, a to především v souvislosti se zvýšením křídla po roce 1704¹⁷ a vytvořením nynější pavlače v 19. století. Poslední výrazné poškození gotického cihelného zdiva a maleb na jeho omítkách představovalo postupné zasekávání inženýrských sítí v průběhu 20. století.

Určení ikonografického obsahu malby

Je na odkrytém poli nástěnné malby zobrazen svatý biskup v řeholním rouchu, nebo svatý opat? Podle natočení zavinutého ukončení berly směrem ven od světcovy hlavy by se mělo jednat spíše o biskupa, ovšem toto určení nemusí být zcela spolehlivé. Umělci se v tomto ohledu mohli též dopustit chyby.

V úvahu připadají v první řadě někteří zemští patroni, především svatý Vojtěch, méně pravděpodobný je svatý Prokop (obr. 10). Svatý Vojtěch byl druhým pražským biskupem, ale při svém pobytu v Římě vstoupil do benediktinského kláštera na Aventinu, kde složil 17. dubna 990 řeholní slib. Svatý Prokop byl prvním opatem benediktinského kláštera na Sázavě, zemřel v roce 1053, svatořečen byl roku 1204. Svatý Prokop býval nejprve zobrazován jako tonzurovaný řeholník, jeho zobrazení s mitrou jsou častější teprve v baroku. Nejstarší dosud známé vyobrazení sv. Prokopa s mitrou nacházíme v tzv. Remešském evangeliáři, textu z 11. století psaném cyrilicí, doplněném a iluminovaném v pražském klášteře v Emauzích ve 2. polovině 14. století. Pokud by nalezený světec představoval sv. Prokopa, jednalo by se zřejmě o jeho nejstarší vyobrazení v této podobě. Pro zobrazení cyklu zemských patronů na fasádě svědčí zřetelná zemská symbolika, přítomná zde v erbu panovníka.

Dalšími světci, o kterých by bylo možné uvažovat, jsou prakticky všichni do 14. století kanonizovaní benediktini, kteří byli biskupy či opaty, například sv. Benedikt, zakladatel západního mnišství, nebo sv. Havel, patron blízkého kostela a celého Havelského města, který však byl spíše poustevníkem a podobně jako Prokop nebyval zobrazován s mitrou. Totéž platí i pro sv. Benedikta, až do renesance zobrazovaného bez mitry. Hypoteticky možným světcem je Alto, opat v Altomünsteru, který byl zobrazován jako vousatý opat s mitrou.¹⁸ Bývá však uctíván především v Bavorsku a jeho výskyt v pražském prostředí se nejvíce jeví jako příliš pravděpodobný. Malba tedy nejspíše zobrazuje skutečně svatého Vojtěcha.¹⁹

Hledání analogií

Při snaze o zařazení díla do správného časového kontextu a uměleckého proudu byly hledány analogie z hlediska formy (kresebný způsob malby, malba v polích paneláže) i z hlediska obsahu (nástěnné malby biskupů, případně opatů, erbovní galerie). Zvláštní kategorii pak představuje pátrání po dalších existujících malbách na exteriérech domů a jiných světských staveb a z toho plynoucí obecnější úvahy o podobě středověkých měst.

Nástěnná malba

Tzv. lineární nebo též kresebný styl v nástěnné malbě na našem území převažoval v první polovině 14. století. Za jeden z nejpozoruhodnějších souborů nástěnné malby u nás lze pro toto období nepochybně považovat johanitskou komendu ve Strakonici. Nástěnné malby zde vznikaly v několika etapách, většina z nich bývá datována do rozmezí let 1320–1340. Za nejstarší se pokládá malba biskupa, snad Tobiáše z Bechyně, provedená na okenní špaletě na vnitřní jižní stěně ambitu kolem roku 1290 (obr. 11). Stylovou blízkost s našimi malbami prokazuje především scéna s Pannou Marií Ochranitelkou z doby po roce 1340, která byla v roce 1954 odkryta ve druhém poli jižní stěny ambitu (obr. 12).

Obr. 10. Svatý Prokop, Václav a Vojtěch v iniciále „O“ komputistického rukopisu, okolo roku 1270. (převzato z VŠETEČKOVÁ 2011a, 321, reprofoto archiv autora).

Obr. 11. Strakonice, komenda johanitů. Nástěnné malby v jižním rameni ambitu, detail. Poprsí biskupa, zřejmě Tobiáše z Bechyně, okolo roku 1290 (foto A. Holasová, 2016).

17 Datace vychází z dendrochronologického průzkumu krovu a trámy zazděného ve zdivu, který provedl Ing. Tomáš KYNCL (2016).

18 Za pomoc při ikonografickém pátrání a dalších konzultacích děkuji PhDr. Václavu Pajurkovi.

19 Motiv svatého Vojtěcha s mitrou a v řeholním rouchu nacházíme např. v kostele Nalezení sv. Kříže v Bříství ve výjevu kázání sv. Vojtěcha z doby kolem roku 1370 (VŠETEČKOVÁ 2011b, 69).

Obr. 12. Strakonice, komenda johanitů. Nástěnné malby v jižním rameni ambitu, detail. Scéna Panna Marie Ochránitelka, po roce 1340 (foto A. Holasová, 2016).

Obr. 13. Roudnice nad Labem, augustiniánský klášter. Jan Křtitel z malby ve východním křídle ambitu, po 1345 (foto V. Černý, 2016).

Obr. 14. Praha-Hostivař, kostel Stěti sv. Jana Křtitele. Nástěnné malby v apsidě, detail. Snad svatý Vojtěch, po 1333 (foto autor, 2010).

Obr. 15. Holubice, kostel Narození Panny Marie. Nástěnná malba na jižní stěně západní přístavby, dnešní předsíně, detail. Dvojice svatých biskupů – vpravo sv. Ambrož, vlevo snad sv. Kliment, asi 40. léta 14. století (foto V. Černý, 2016).

Obr. 16. Holubice, kostel Narození Panny Marie. Nástěnná malba na západní stěně západní přístavby, dnešní předsíně, detail. Svatý biskup, snad sv. Vojtěch, asi 40. léta 14. století (foto V. Černý, 2015).

Dalším objektem, který byl bohatě vyzdoben nástěnnými malbami, částečně dosud dochovanými, je někdejší augustiniánský klášter v Roudnici nad Labem, který v roce 1333 začal budovat biskup Jan IV. z Dražic (VŠETEČKOVÁ 2011a, 138, 141–142). Pozdní kresebný styl a také dosti dobrý stav dochování malby lze pozorovat například na postavě svatého Jana Křtitele ve východním rameni ambitu (obr. 13).

Nejvíce nástěnných cyklů, které nám umožňují utvořit si určitou představu o převažující malířské produkci v první polovině 14. století, ovšem nacházíme v interiérech kostelů. Především v některých nevelkých venkovských stavbách se náročná výzdoba jejich stěn (a kleneb) dochovala téměř v úplnosti. Z řady příkladů je možné uvést nástěnné malby v kostele sv. Jana Křtitele v Janovicích nad Úhlavou, v kostele sv. Mořice nad Annínem, v kostele sv. Mikuláše v Kašperských Horách či v kostele sv. Vavřince v Brandýse nad Labem.

Malby biskupů z tohoto období nacházíme u nás především v sakrálních stavbách. Z doby kolem přelomu 13. a 14. století pocházejí malby v apsidě kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři, včetně svatého biskupa, nejspíše Vojtěcha (obr. 14; VŠETEČKOVÁ 2011a, 174–177), odkryté v letech 2008–2010.

V kostele sv. Bartoloměje v Kyjích se nalézá celá řada vyobrazení pražských biskupů 13. a 14. století (PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993; VŠETEČKOVÁ 2011a, 178–181).²⁰ Biskupové, jakožto vlastníci kostela, jsou zde vyobrazeni frontálně, počínaje Tobíášem z Bechyně, namalovaným v závěru 13. století na východní stěně. Výjimku tvoří poslední z nich – první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic, který

20 V článku je mimo jiné uvedena celá řada dalších vyobrazení biskupů a opatů v českém umění konce 13. a první půle 14. století.

je namalován ve tříčtvrtečním pohledu. Při vytvoření jeho postavy byla odstraněna malba někte-
rého z jeho předchůdců, který byl vyobrazen na tomto místě (PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993, 254).

Vyobrazení svatých biskupů se dobře dochovala v podvěží kostela Nanebevzetí Panny Marie
v Holubicích (VŠETEČKOVÁ/CZUMALO/PRIX 2011, ČERNÝ/SCHMIDOVÁ 2016). Kvadratický přízemní pro-
stor dnešního podvěží byl ke starší rotundě přistavěn asi počátkem 14. století a malby v něm
zobrazují mj. sv. Ambrože a zřejmě sv. Klimenta na jižní stěně a dalšího svatého biskupa, snad
sv. Vojtěcha, na západní stěně. Dochované malby biskupů v Holubicích bývají datovány do doby
kolem roku 1340 (obr. 15, 16).

Malba s trojicí biskupů se nachází na jižní stěně kaple sv. Václava dominikánského kostela
v Opavě a v kostele sv. Jana Křtitele v Jindřichově Hradci je vyobrazena dvojice biskupů. Oba
příklady jsou datovány rovněž do 40. let 14. století (PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993, 253–254).

Možné analogie mimo nástěnnou malbu

Vzhledem k vysokému stupni dochování maleb, díky němuž můžeme přesvědčivě konstatovat
jejich výjimečnou kvalitu, je možné pokusit se najít stylové analogie též v tvorbě středověkých
iluminátorů, ale také v prostředí deskové malby. Stylovou příbuznost nacházíme v ilustracích
z některých kodexů. Projevuje se v detailech kresebného ztvárnění např. vousů, vlasů, očí, ale
také v červeném zvýraznění rtů a linie nosu v jinak nekolorovaném obličejí, což je pro iluminace
rukopisů řešení charakteristické. Jako velmi blízký se jeví např. styl prvního mistra *Liber depictus*
nebo některé detaily z Velislavovy bible.²¹

Co se týká možných analogií s díly deskového malířství, je třeba hledat mezi nejstaršími docho-
vanými příklady z doby kolem poloviny 14. století. Jistou podobnost ve ztvárnění obličejových
typů a detailů plnovousu lze nalézt například s některými postavami apoštolů na desce Smrti

Obr. 17. Kaufmannovo ukřižování,
detail, 1340–1360.
(Dostupné na <[https://commons.
wikimedia.org/wiki/Category:Kau-
fmann_Crucifixion](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Kaufmann_Crucifixion)>, foto Sailko,
2014).

²¹ Velislavova bible bývá datována do cca 40. let 14. století a obsahuje též několik vyobrazení biskupa (např. sv. Klimenta).

Panny Marie z Košátek. Podobné typy a špičkovou kvalitu provedení detailů nacházíme také například na tzv. Kaufmannově ukřižování (cca 1340, obr. 17) či deskách Vyšebrodského oltáře, přičemž pražská dílna jeho mistra, činná ve 40. a 50. letech, se mohla podílet i na zhotovování nástěnných maleb.²²

Jedním ze slohových východisek pro vznik sledovaného díla mohly být též kvalitní sklomalby, kterým náleželo nezastupitelné místo v monumentální sakrální architektuře gotiky.²³

Z dalších materiálových typů uměleckých děl je třeba uvést alespoň špičkovou památku textilní, významnou jak z hlediska ikonografického obsahu, tak stylové podobnosti. Jde o tzv. Antependium z Pirny, které vzniklo v Čechách před polovinou 14. století. Kromě centrálního motivu Korunování Panny Marie jsou na něm vyobrazeny postavy světců, stojících v architektonických nikách. Na okrajových částech antependia jsou tak vyobrazeni také čeští zemští patroni svatí Václav, Vojtěch, Prokop a Vít (obr. 18A, B). Podobnost ztvárnění sv. Vojtěcha s malbou v Havelské ulici je velice přesvědčivá, především co se týče pojednání hlavy.

Obr. 18. Neznámý autor, Antependium s Korunováním Panny Marie z mariánského kostela v Pirně, provenience Čechy, před rokem 1350. **A** – detail postavy sv. Vojtěcha; **B** – detail postavy sv. Prokopa; barevná výšivka, lněný podklad, výška 94 cm (© Kunstgewerbemuseum, Staatliche Kunstsammlungen Dresden, foto D. Brandt, 2011).

²² Pro analogie z prostředí deskové malby se vyslovil prof. Jan Royt, kterému též děkuji za pohotové konzultace bezprostředně po nálezů malby.

²³ Za upozornění na stylově velmi blízké postavy svatých biskupů Severína a Materna malovaných na skle oken katedrály v Kolíně nad Rýnem v letech 1320–1340 děkuji Vojtěchovi Černému.

Erbovní galerie v nástěnném malířství

Erby a celé erbovní galerie představovaly velice oblíbený motiv zobrazovaný již od 13. století na hradech, v palácích, ale i městských domech. Za nejstarší známé barevné zobrazení erbu s českým stříbrným lvem v červeném poli býval do nedávné doby považován lev zobrazený ve svatojiřském Pasionálu abatyše Kunhuty z let 1313–1321. V něm jsou tři erby nakresleny nad architekturou baldachýnu nad trůnem abatyše. Plamenná orlice na levé straně trůnu je popsána jako znak sv. Václava („sai Wenceslay“) a na pravé straně trůnu je dvouocasý lev uveden jako znak Čech („Boemie“). Jako ústřední motiv je znázorněn znak sv. Jiří („sai Georgy“).

Díky postupné obnově palácového objektu, respektive městského hradu, v dolnorakouském městě Krems, známého pod jménem Gozzoburg, byl nalezen barevný český lev výrazně starší. Byly zde objeveny nástěnné malby pravděpodobně ze 70. let 13. století, mimo jiné též erbovní galerie obsahující také znak s dvouocasým českým lvem (SCHÖNFELLNER LECHNER/BUCHINGER 2008, 605–606). Nejstarší nyní známé barevné zobrazení českého lva tak představuje nástěnná malba nacházející se v městském prostředí (obr. 19).

Obr. 19. Krems an der Donau, Gozzoburg, Rakousko. Nejstarší známé barevné zobrazení českého lva, 70. léta 13. století. Dostupné na <<http://www.kremskultur.at/de/gozzoburg-krems/>>.

Celou řadu dalších erbovních galerií pak nacházíme především na hradech (k nejznámějším patří galerie v Písku, v Jindřichově Hradci z roku 1338, na Laufu poblíž Norimberka aj.), tvrzích (např. Divice u Loun), ale i městských objektech. Příkladem mohou být nálezy nástěnných maleb ze staré části chebské radnice, které bývají datovány do 30. až 50. let 14. století (RŮŽEK 1994).

Z Havelské ulice je to velice blízko ke Staroměstské radnici, jejíž výzdoba fasád také obsahuje známé erbovní galerie (zde ovšem nejde o nástěnnou malbu, ale kamenné erby). Erby samozřejmě mohly být vyobrazovány také jednotlivě, nikoliv výhradně jako součást celých galerií. Z blízkého zahraničí je možné uvést příklad erbu pětিলisté růže ve vpadlém poli nad výklenkem, původně zřejmě oknem, na fasádě domu v Sienne ulici v polském Krakově (obr. 20).

Erb mohl převzít např. také funkci domovního znamení – dobrým příkladem je rovněž blízký dům čp. 143 na Malém náměstí – dům U Bílého lva. Zde je erb českého dvouocasého lva ztvárněn reliéfně v pozici ve vrcholu lomeného oblouku vstupního profilovaného portálu z doby kolem roku 1400. Po domě U Kamenného zvonu jde o nejstarší známé a dochované domovní znamení v Praze.²⁴

Erby byly s velkou oblibou znázorňovány i v sakrálních stavbách, především na klenbách. Časté bylo umístění erbů na klenební svorníky, druhou možností bylo vymalování erbů do jednotlivých klenebních kápí. Takto nacházíme mezi jinými též českého lva na klenbě západní prostory přistavěné k rotundě v Holubicích. Datace maleb spadá asi do 40. let 14. století.

²⁴ Viz obr. 6 ke studii Martina Musíla „Šimon od Bílého lva. Den pražského měšťana v době vymknutí z kloubů“ (MUSÍL v tisku).

Téměř za povinnou součást výzdoby lze pak označit vyobrazení zemských znaků na fasádách významných veřejných staveb, resp. zakladatelských počínů panovníků pokročilého 14. století, tedy Karla IV. a jeho syna Václava IV. U staveb s náročným ikonografickým programem, zprostředkujícím jejich hlubokou symboliku, pochopitelně znaky zeměpána jako stavebníka a zároveň znaky jemu podléhajících zemí nemohly chybět. Z pražských příkladů postačí uvést svatovítskou katedrálu nebo staroměstskou mosteckou věž.

Spojený česko-lucemburský znak zobrazený na dvorní fasádě domu na Havelském trhu, navíc v kontextu náročnějšího programu světeckého cyklu, provedeného dosti zručným umělcem, vede zákonitě k řadě úvah a hypotéz o jeho původním významu a účelu. Z vlastního životopisu Karla IV. se dovídáme, že po svém návratu do Prahy v roce 1333 musel po nějakou dobu bydlet v měšťanských domech: „Toto království jsme našli tak zpustošené, že jsme nenašli jediný svobodný hrad, který by nebyl zastaven se všemi královskými statky, takže jsme neměli, kde bychom přebývali, leč v měšťanských domech jako jiní měšťané. Pražský hrad byl zcela opuštěn,

pobořen a zničen, neboť od časů krále Otakara II. byl celý ztroskotán až k zemi.“ (PAVEL ET AL. 1979, 71)

Bylo by možné uvažovat i o variantě, že třeba jen k dočasnému pobytu využil Karel IV. i tento dům v Havelském městě?²⁵ Havelský trh koneckonců představoval před založením Nového Města jednu ze dvou nejprestižnějších pražských adres vedle náměstí Staroměstského. Naproti tomu, z hlediska dimenzí parcely se jedná o pouhý řadový dům běžných rozměrů, který sice dříve než jeho sousedé vykročil před uliční čáru

s loubím (byl dokonce vybaven oknem v boční stěně pro přímý pohled na kostel sv. Havla a později arkýřem), avšak v základních dimenzích se od okolní zástavby neodlišoval. Vedle nevelkých dimenzí domu nás ke skepsi vůči uvedené hypotéze nutí i poslední výsledky dendrochronologického datování dřevěných prvků v domě.²⁶ Tyto i jiné podobné úvahy týkající se možného vlastníka domu, objednavatele maleb a jejich účelu bude třeba přenechat historikům.²⁷

Nástěnné malby v městských domech

V měšťanských domech, zejména v honosnějších, lépe vybavených, a v městských palácích nebyly nástěnné malby zřejmě nijak výjimečným jevem, včetně nástěnných cyklů s náročnějším ikonografickým programem. V pražském prostředí je třeba zmínit dnes zbořený staroměstský dům čp. 102, kde byly na špaletách oken síně v patře nalezeny tři malované postavy stojících králů asi z poloviny 13. století.²⁸

Zásadním objevem pro středoevropské prostředí jsou malby v již zmíněném městském paláci zvaném Gozzoburg v rakouském městě Krems, datované do 70. let 13. století (BLASCHITZ 2008; OPITZ 2008). Pro naše srovnání je kromě vyobrazení českého lva zásadní také informace, že část tamních maleb se nacházela původně v exteriéru a až po přístavbách byly ukryty v interiérech paláce, jenž prošel složitým stavebně-historickým vývojem (HAULEITNER 2016).

Pro Prahu okolo počátku 14. století jsou zásadní nálezy z domu U Kamenného zvonu čp. 605 na Staroměstském náměstí. Dům bývá považován za rezidenci královského páru, tedy Jana

25 S touto úvahou přišel PhDr. Václav Pajurek.

26 Viz poznámku č. 16.

27 Historické prameny jsou vůči nám v tomto případě dosti skoupé, první písemnou zmínku o domě máme až k roku 1402, kdy dům patřil jistému Václavovi postřihovači („Wenceslai pannirasoris“, viz Tomek 1872, 217).

28 Malby bývají dávány též do souvislosti s výstavbou Havelského města (ŽEMLIČKA 2002, 541).

Obr. 20. Krakov, Staré Město, Sienka 6, Polsko. Uliční fasáda, detail vpadlého pole s malovaným erbem (foto T. Buryška, 2016).

Obr. 21. Hrad Runkelstein (Castel Roncolo), Itálie. Nádvoří fasáda severního křídla (Sommerhaus) s krytou pavlačí a nástěnnými malbami (foto T. Buryška, 2013).

Lucemburského a Elišky Přemyslovny, jeho průčelí bylo vybaveno náročnou sochařskou výzdobou a kaple v přízemí obsahuje částečně dochované nástěnné malby v lineárním stylu (VŠETEČKOVÁ 2011a, 144–149). Další zajímavé srovnání nabízejí malby ve staroměstském domě čp. 144 z let 1320–1330 (VŠETEČKOVÁ 2011a, 136–138, 152–157).

Domů s nálezy nástěnných maleb v interiérech existuje větší množství, pro naši situaci jsou ještě zajímavější případy, kdy se malby nacházejí na vnějších fasádách.²⁹ Takových objektů se ovšem ze středověku dochovalo poměrně málo, a to z pochopitelných důvodů – malby většinou poměrně brzy podléhaly zkáze působením povětrnosti, ale i razantními přestavbami domů. Naopak ve specifických případech mohla přestavba přispět k zachování maleb tím, že byly zakryty, jako u výše uvedeného Gozzoburgu a ostatně i v případě námi sledovaného nálezů. Situaci opačnou, kdy nástěnné malby původně interiérové se po výrazných funkčních a urbanistických proměnách ocitají na domovní fasádě, dobře ilustruje příklad malby světců v ulici Via al Centa v severoitalském městě Albenga (obr. 22). Podle všeho zdejší dobře dochované středověké malby náležely k nejspíše interiérové výzdobě někdejšího dominikánského kláštera, jehož budovy byly později pohlceny městskou zástavbou.

Jako umístění na pomezí mezi interiérem a exteriérem lze hodnotit podloubí. V rohovém honosném domě v západní frontě náměstí v Českých Budějovicích, zvaném Mallnerův či Prindlův dům (čp. 16), byly v 90. letech nalezeny a částečně prezentovány zbytky nástěnných maleb v podloubí. Malby zobrazovaly scénu Klanění tří králů a pocházejí z přelomu 14. a 15. století.

Z 15. století pochází nástěnný cyklus dochovaný na fasádě někdejšího městského špitálu sv. Antonína ve městě Gmünd v rakouských Korutanech. Dodnes jsou zde k vidění scény ze života svaté Alžběty, odhalené v roce 1974.

Z přelomu 15. a 16. století, případně z pokročilejšího 16. století je známo a zachováno již poměrně velké množství exteriérových maleb na městských domech. Některé nálezy, analyticky prezentované, je možné vidět v ulicích našich měst, jako např. Pardubice, Jihlava či Tábor. Příklad Pardubic (obr. 23) je zajímavý v několika ohledech. Jednak známe dataci těchto maleb: vznikly s jednotně koncipovanou architekturou fasád po zničujícím požáru města v roce 1507. Domy byly vystavěny

²⁹ Posouzení situace maleb v domě čp. 510 jako exteriérové může být poněkud relativizováno možnou existencí středověké pavlače v této pozici. Ta je – vzhledem k délce dvorního křídla – dokonce pravděpodobná. Ovšem pro posouzení, zda šlo o krytou, případně dokonce zavřenou pavlač, asi nezískáme nikdy potřebné informace. Navíc představa uzavřené pavlače, opatřené panelováním, se nám jeví jako přinejmenším poněkud podivná. Nález tak považujeme spíše za exteriérovou situaci nejen v současnosti, ale i v době vzniku maleb. Krytá pavlač se stěnou pokrytou malbami se dochovala například na hradě Runkelstein (italsky Castel Roncolo) v jižních Tyrolích (obr. 21).

Obr. 22. Albenga, Via al Centa, Itálie. Nástěnná malba s postavami světců, původně výzdoba středověkého dominikánského kláštera (foto T. Buryška, 2012).

jako jednopatrové, střechy byly kryty štíty, resp. atikou tvořící falešné druhé patro, členěné výklenky s malbami. Na malbách, které byly dosud odkryty, pozorujeme motivy sakrální (sv. Kateřina, sv. Jan Evangelista, sv. Anna samotřetí) v přímém kontaktu a na stejné úrovni se zcela profánními, tepajícími často např. lidské nectnosti (píjan apod.). Tyto výklenky s malbami byly zakryty již po nedlouhé době při renesanční obnově města po dalším ničivém požáru roku 1538. Tehdy totiž byly stavěny domy již v renesančním stylu, a to jako dvoupatrové (HRUBÝ 2010, 23–32).

Paneláž podobnou té pardubické, tedy rovněž s ukončeními ve tvaru záclonových oblouků, můžeme nalézt v litevském Kaunasu (obr. 24). Nachází se na východní fasádě budovy Charity v areálu arcibiskupského kněžského semináře (Kauno kunigų seminarija) v ulici Papilio. Sestava pěti záclonových polí má hierarchicky zdůrazněný střed, který je širší a více užívá okosené tvarovky než sousední pole. Na ploše cihlového zdiva se nacházejí už pouze sporé zbytky omítky, která původně pravděpodobně též nesla nástěnnou malbu. Jiný pozdně gotický příklad paneláže nesoucí nástěnné malby nacházíme v interiéru sakrální stavby – v kostele sv. Jiljí v Třeboni. Paneláž poprsně kruchty nese v jednotlivých polích postavy apoštolů (obr. 25). Podobně byly v pozdní gotice vyzdobeny postavami apoštolů též sedile v kapli sv. Václava hradu Zvíkov.

Obr. 23. Pardubice, dům čp. 11 v Pernštýnské ulici. Panelování slepé atiky s malbami. Ukázka prolínání světských i sakrálních motivů – vpravo sv. Kateřina, uprostřed dole Píjan (foto autor, 2016).

Z období před pozdní gotikou se dochovalo jen málo známých nástěnných maleb na exteriérech městských domů. Příklady maleb na fasádách známe pochopitelně ovšem též z některých kostelů.³⁰ I tam je však nálezů z vrcholně středověkého období, kromě naprosto torzálních situací, jen velice málo. Z lépe dochovaných a výrazně četnějších příkladů z 15. a 16. století lze však zřejmě dovozovat, byť s určitým stupněm nejistoty kvůli minimálnímu množství přímých hmotných dokladů, že fasády staveb ve městech vrcholné gotiky byly velice bohatě a náročně

Obr. 24. Kaunas, Papilio g. 5, Litva. Paneláž na východní fasádě se zbytky omítek, původně snad s nástěnnými malbami (foto T. Buryška, 2016).

zdobeny nejen prostředky architektonickými a sochařskými, ale také malbami. Malby, tvořící výzdobu nejen interiérů, ale i exteriérů městských domů a paláců, pak mohly obsahovat náročný ikonografický program ztvárněný rukou špičkových umělců své doby. Většina z nich bohužel nenávratně zanikla, přesto je možné očekávat, že dojde k dalším nálezům, které v tomto směru výrazně obohatí naše poznání.

Hodnocení

Kvalitou malířského rukopisu, ale i neobyčejně intaktním zachováním jsou malby na dvorní fasádě bočního křídla domu v Havelské ulici unikátní nejen v pražském prostoru. Mezi známými nástěnnými malbami v Praze i širším okolí datovanými před polovinou nebo okolo poloviny 14. století vysoce vynikají bravurním kresebným projevem autora. Srovnatelnou kvalitu mají například některé z maleb v Holubicích. Takto kvalitní nástěnné malby snesou srovnání i s předními díly deskového malířství své doby. Určité paralely je možné nalézt také s některými iluminovanými rukopisy 1. poloviny 14. století.

Z hlediska existence a dochování vrcholně středověkých nástěnných maleb této kvality na exteriéru městského domu je možné hovořit o jedinečném nálezu v měřítku středoevropském.

Nález maleb vede nejen k zásadnímu přehodnocení významu této části domu, celého objektu, ale i k posunu naší představy o možné úrovni výzdoby exteriéru městských domů vrcholného středověku u nás. Zároveň nález ukazuje, že stále můžeme očekávat zásadní objevy v tomto

³⁰ V Čechách jde zejména o některé nálezy z jihočeského prostředí, např. kostel sv. Mikuláše v Rožmberku, kostel Nanebevzetí Panny Marie v Kájově, dále kostel sv. Vavřince v Brandýse nad Labem či například drobný kostelík Nejsvětější Trojice v severočeských Hostkovicích.

Obr. 25. Třeboň, kostel sv. Jiljí. Nástěnná malba s postavami apoštolů v polích paneláže poprsné kruchty (foto A. Holasová, 2016).

ohledu, a to i v oblastech zdánlivě zcela probádaných, jako je centrum historické Prahy. I na exteriérech středověkých domovních fasád, včetně dvorních, je možné teoreticky očekávat existenci středověkých nástěnných maleb. Nalezená malba světce a erbu výrazně obohatí soubor našich známých maleb z daného období, včetně poznatků ikonografických a heraldických. V závislosti na rozhodnutí o případné další sondáži v jiných částech fasády, kde se rovněž dochovala vrstva gotické omítky s malbami, je možné očekávat další obohacení našich vědomostí o tomto díle a významu celého objektu v polovině 14. století.

PRAMENY A LITERATURA

- BARTOŠ 2015 — Ladislav BARTOŠ: Objev neznámého gotického nástěnného cyklu na fasádě dvorního křídla domu čp. 510 na Starém Městě pražském. *Staletá Praha* 31, 2015/1, 3. strana obálky.
- BLASCHITZ 2008 — Gertrud BLASCHITZ: Wandmalereien im Freskensaal der „Gozzoburg“ Krems – Josaphat und Otokar II. Přemysl? *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 62, 2008/4, 565–582.
- ČERNÝ/SCHMIDOVÁ 2016 — Vojtěch ČERNÝ / Barbora SCHMIDOVÁ: Nástěnné malby v podvěží kostela Nanebevzetí Panny Marie v Holubicích. Příspěvek (poster) konference Dějiny staveb, Plasy 2016.
- DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 1999 — Zdeněk DRAGOUN / Jiří ŠKABRADA / Michal TRYML: Dochované zděné šije románských domů v Praze. *Průzkumy památek* 6, 1999/1, 41–46.
- DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002 — Zdeněk DRAGOUN / Jiří ŠKABRADA / Michal TRYML: Románské domy v Praze. Praha–Litomyšl 2002.
- HAUSEROVÁ 2012 — Milena HAUSEROVÁ: Příspěvek k poznání domovní zástavby Havelského Města. In: Martin Musílek a kol., *Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie*. Praha 2012, 274–297.
- HAULEITNER 2016 — Monika HAULEITNER: Gozzoburg Krems: Gozzo – Manager, Mäzen, Mönch. Dostupné na <<http://www.kremskultur.at/de/gozzoburg-krems/>> [vid. 16. 5. 2016].
- HEROUT 1961 — Jaroslav HEROUT: *Staletí kolem nás*. Praha 1961.

- HOFTICHOVÁ/ŠPALE/BRABEC 2009 — Petra HOFTICHOVÁ / Václav ŠPALE / Jan BRABEC: Orientační průzkum společných prostor předního domu čp. 510/I, Praha 1 – Staré Město, Havelská 5. Sondážní restaurátorský průzkum, Praha 2009. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ ÚOP PR.
- HRUBÝ 2010 — Vladimír HRUBÝ: Pozdní gotika a raná renesance v Pardubicích. [Pardubice] 2010.
- KOPIČKOVÁ/FANTYSOVÁ/MATĚJKOVÁ 2016 — Božena KOPIČKOVÁ / Jana FANTYSOVÁ/MATĚJKOVÁ: Dvě manželky Jana Lucemburského. In: František Šmahel a kol., Lucemburkové : česká koruna uprostřed Evropy. Praha 2012, 145–151.
- KOVÁŘ 2012 — Miroslav KOVÁŘ: Příspěvek k diskuzi o počátku a formování raně gotické zástavby Havelského Města. In: Martin Musílek a kol., Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie. Praha 2012, 232–273.
- KYNCL 2016 — Tomáš KYNCL: Výzkumná zpráva č. 128-16 – Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků z domu čp. 510 v Praze na Starém Městě. Brno 2016. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ ÚOP PR.
- MUSÍLEK *v tisku* — Martin MUSÍLEK: Šimon od Bílého lva. Den pražského měšťana v době vymknuté z kloubů. Staletá Praha 32, 2016/2, *v tisku*.
- OPITZ 2008 — Christian Nikolaus OPITZ: Die Wandmalereien im Turmzimmer der Kremser Gozzoburg. Ein herrschaftliches Bildprogramm des späten 13. Jahrhunderts. Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 62, 2008/4, 588–602.
- PAVEL ET AL. 1979 — Jakub PAVEL / Bohumil RYBA / Jiří SPĚVÁČEK / Josef KRÁSA: Karel IV. Vlastní životopis. Vita Karoli Quarti. Praha 1979.
- PAVLÍK 1966 — Milan PAVLÍK: Dům čp. 510 v Havelské ulici a jeho románské jádro. Památková péče 26, 1966/10, 316–319.
- PEŠINA 1959 — Jaroslav PEŠINA (ed.) ET AL.: Gotická nástěnná malba v zemích českých I. 1300–1350. Praha 1959.
- PRIX/VŠETEČKOVÁ 1993 — Dalibor PRIX / Zuzana VŠETEČKOVÁ: Středověký kostel sv. Bartoloměje v Praze 9-Kyjích do počátku husitských válek. Památce Jaroslava Pešiny. Umění 41, 1993/3–4, 231–261.
- RŮŽEK 1994 — Vladimír RŮŽEK: Chebská radnice a její středověké fresky. Cheb 1994.
- RYKL 2012 — Michael RYKL: Výpověď stavební historie domu čp. 509 pro poznání dějin Havelského Města. In: Martin Musílek a kol., Havelské Město pražské ve středověku. Historie – archeologie – stavební historie. Praha 2012, 298–323.
- SCHÖNFELLNER LECHNER/BUCHINGER 2008 — Helga SCHÖNFELLNER LECHNER / Günther BUCHINGER: Der Wappensaal der Domus Gozzonis in Krems. Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 62, 2008/4, 603–617.
- TOMEK 1866 — Václav Vladivoj TOMEK: Základy starého místopisu Pražského I. Staré Město. Praha 1866, 113.
- TOMEK 1872 — Václav Vladivoj TOMEK: Základy starého místopisu Pražského III., IV., V., dodatky. Praha 1872, 217.
- VŠETEČKOVÁ/CZUMALO/PRIX 2011 — Zuzana VŠETEČKOVÁ / Vladimír CZUMALO / Dalibor PRIX: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Holubicích. Holubice 2011.
- VŠETEČKOVÁ 2011a — Zuzana VŠETEČKOVÁ: Monumentální malířství v Čechách na přelomu 13. a 14. století. In: Královský sňatek: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310. Klára Benešová (ed.), Praha 2011, 126–183.
- VŠETEČKOVÁ 2011b — Zuzana VŠETEČKOVÁ: Středověká nástěnná malba ve středních Čechách. Praha 2011.
- ŽEMLIČKA 2002 — Josef ŽEMLIČKA: Počátky Čech královských 1198–1253: Proměna státu a společnosti. Praha 2002.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ENTDECKTEN GOTISCHEN WANDMALEREIEN AM SEITENFLÜGEL DES HAUSES NR.KONSC. 510 IN DER PRAGER ALTSTADT

Das Haus Nr.Konsc. 510 (genannt U Bruncvíka oder U Kutovců) steht in der Havelská (St. Galli-) Gasse und verbirgt in seiner Masse wertvolle Belege von allen Etappen seiner Bauentwicklung. Seit Herbst 2015, als bei einer operativen Untersuchung während der Bauarbeiten die gotischen Wandgemälde entdeckt und teilweise freigelegt wurden, steht die sonst unauffällige Seitenwand des Seitenflügels im höchsten Augengemerk. In der Höhe des Zwischengeschosses befindet sich unter jüngeren Putzschichten und der bemalten Renaissancefassade eine verborgene gotische Ziegelfassade mit Paneelierung. Ihre Flächen sind mit einer dünner bemalten Putzschicht überzogen.

Zunächst hat man in einem versenkten Feld, was mit einer Segmentwölbung beendet ist, eine Heiligenfigur identifiziert und zum Teil abgedeckt. Ein Mann mit dem gelben Vollbart und kurzgeschnittenem Haar ist streng frontal dargestellt - mit dem mässig schrägen Anblick zum Zuschauer, Auf dem Kopf mit der Aureole trägt er eine Bischofsmütze (Mitra), in rechter Hand hält er einen Bischofsstab und in der linken ein Buch. Er ist im schwarzen Ordensgewand angezogen. Rand der Nische ist mit senkrechten Farbstreifen umgesäumt, die auch an ihren Seiten weiterlaufen und eine quasi Umrahmung bilden.

Der zweite Fund im benachbarten Feld rechts von dem Heiligen ist das etwas mehr beschädigte gemalte Wappen. Dieses eingesenkte Feld direkt über dem heutigen Wohnungseingang umgibt ein Spitzbogen aus Formziegeln. Der auf gotische Weise nach rechts geneigte Schild ist gespalten. Besser erhalten ist seine heraldisch linke (hintere) Hälfte, die sich etwas höher befindet. Im roten Feld ist ein silberner Löwe im Sprung. Die rechte Hälfte ist nur als Torso erhalten und wurde nur zum kleineren Teil abgedeckt. Ihre Fläche ist wohl siebenmal geteilt mit silbernen und blauen Streifen. Von der roten Figur im diesem Feld sind Teile vom Schwanz und wohl auch Maul sichtbar. Nach allem Anschein handelte es sich auch um einen Löwen im Sprung.

Die Deutung der Gemälde lässt sich möglicherweise als vereinigt Wappen des Königreichs Böhmen und der Grafschaft Luxemburg bestimmen. Die Verbindung von Wappen dieser Länder verwendeten der König Johann von Luxemburg und für bestimmte Zeit auch sein Sohn Karl IV. als ihr persönliches Wappen. Dieses geteilte Wappen könnte wohl auch der Königin Elisabeth von Böhmen gehören. Die Fassade enthielt noch weiter - man weiss wenigstens noch von vier - eingesenkte Felder. Die Symbolik der Landeswappen scheint die Hypothese zu unterstützen, dass an der Fassade eine ganze Galerie der Landespatrone abgebildet wäre. Dann möge der freigelegte Heilige als der zweite Prager Bischof - hl. Adalbert, der Ordenspriester, identifiziert werden. Als weniger wahrscheinliche Deutung wird seine Identifizierung mit dem hl. Prokop gehalten, dem Abt von Sázava. Theoretisch kann man noch von weiteren heiligen Äbten oder Bischöfen-Ordenspriester überlegen. Die Malerei können wir dem sog. linearen oder zeichnerischen Stil zuordnen und anhand der historischen und bauhistorischen Erkenntnissen etwa in die 1340er Jahre datieren.

Die Spitzenqualität der malerischen Arbeit ist bemerkenswert; dass man zu der die Parallelen in der Wandmalerei in Böhmen dieser Zeit schwierig sucht. Die Aussergewöhnlichkeit des Fundes beruht auch im hohen Erhaltungsgang der Gemälde samt den feinen zeichnerischen Details und auffallend lebendigen Farben. (Wesentlich und anspruchsvoll wird die Problematik der Erhaltung dieser Qualitäten des Werkes für die zukünftige Generationen sein.) Dieser Zustand der Gemälde ermöglicht ihren Vergleich mit mittelalterlichen Beispielen sowohl der Wand-, als auch der Tafel-, Buch oder Glasmalerei und weiteren Werken. Faszinierend ist die Tatsache, dass dieses qualitätsvolle malerische Werk sich im ausserordentlich guten Zustand nicht im Kircheninneren, sondern am Äusseren eines Bürgerhauses an seiner Hoffassade erhalten hat. Das führte den Autor des Aufsatzes zum Bestreben, die passenden Analogien der Gemälde in Bürgerhäusern zu finden und auch allgemein zur Suche nach erhaltenen Gemälden am Äusseren der Bauten. Als Ergebnis entstanden auch allgemeinere Betrachtungen über Gestalt der Fassadenausschmückung der städtischen Häuser im Mittelalter.

Abb. 1. Prag 1-Altstadt, Haus Nr.Konscr. 510, Fassade in der Havelská (St. Galli-) Gasse (Foto Autor, 2016).

Abb. 2. Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510, Hofflügfassade mit Gemäldebefund. **A, B** - kleine gotisch-renais-sance Portalen aus Sandstein; **C** - gotische Partikel, offenbar ein Fensterparapet; **D** - Kellereingang aus dem Jahr 1936; **E** - die Malerei eines Heiligen; **F** - gemaltes Wappen; **G** - Position des weiteren Felds mit gotischer Wandmalerei (Foto und Adjustierung Autor, 2016).

Abb. 3. Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510, Befundlage vor Sondierung (Foto und Adjustierung Autor, 2015).

Abb. 4. Prag 1-Altstadt, Haus nr. 510, entdeckter Teil der Gemälde eines heiligen Bischofs (Foto Autor, 2016).

Abb. 5. Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510, Wandgemälde eines heiligen Bischofs, Detail (Foto Autor, 2016).

Abb. 6. Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510, Befundlage nach Sondierungen und Umlegung der Kabelleitungen (Foto und Adjustierung Autor, 2016).

Abb. 7. Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510, das zum Teil entdeckte Wappen (Foto Autor, 2016).

Abb. 8. Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510, das zum Teil entdeckte Wappen, Detail des Kopfes des böhmischen Löwen mit der schwach sichtbaren Krone (Foto und Adjustierung Autor, 2016).

Abb. 9. Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510, das zum Teil entdeckte Wappen. Formenvergleich des erhaltenen Torsos mit dem Wappen von Luxemburg aus dem Altstädter Rathaus (Foto und Adjustierung Autor, 2014, 2016).

Abb. 10. Die heiligen Prokop, Wenzel und Adalbert in der Initiale „O“ des Computistischen Manuskripts, gegen 1270, übernommen aus: VŠETEČKOVÁ 2011a, S. 321 (Reprofoto Archiv des Autors).

Abb. 11. Strakonice, Kommende der Johanniter. Wandmalereien im südlichen Kreuzgangsarm. Detail. Brustbild eines Bischofs, wohl des Tobias von Bechin (Foto A. Holasová, 2016).

Abb. 12. Strakonice, Kommende der Johanniter. Wandmalereien im südlichen Kreuzgangsarm, Detail. Szene der Schutzmadona nach 1340 (Foto A. Holasová, 2016).

Abb. 13. Roudnice n/L (Raudnitz a.d.Elbe), okr. Litoměřice (Leitmeritz), Kloster der Augustiner Chorherren. Johannes der Täufer aus dem Gemälde im östlichen Kreuzgangsflügel, nach 1345 (Foto V. Černý, 2016).

Abb. 14. Prag-Hostivař, Kirche der Enthauptung des Johannis d.T. Wandmalereien in der Apsis. Wohl der hl. Adalbert, nach 1333 (Foto Author, 2010).

Abb. 15. Holubice (Bez. Prag-West), Kirche der Geburt Mariä. Westlicher Zubau, heutige Vorhalle, Wandgemälde an der Südwand, Detail. Zwei heilige Bischöfen - rechts hl. Ambrosius, links wohl hl. Clemens, etwa 1340er Jahre (Foto V. Černý, 2016).

Abb. 16. Holubice, Kirche der Geburt Mariä. Westlicher Zubau, heute Vorhalle. Wandgemälde an der Westwand, Detail. Heiliger Bischof, wohl hl. Adalbert, etwa 1340er Jahre (Foto V. Černý, 2015).

Abb. 17. Kaufmannsche Kreuzigung, Detail, 1340-1360, <<https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Kaufmannn-Crucifixion>>.

Abb. 18. Unbekannter Autor, Böhmen, vor 1350: Antependium mit der Krönung Mariens aus der Marienkirche in Pirna, Leinwand, Stickerei, H. 94 cm. **A** – Detail der Figur d. hl. Adalbert; **B** – Detail der Figur d. hl. Prokop (© Kunstgewerbemuseum, Staatliche Kunstsammlungen Dresden, foto D. Brandt, 2011).

Abb. 19. Krems a.d. Donau (Niederösterreich), Gozzoburg. Die älteste bekannte farbige Darstellung des böhmischen Löwen, 1270er Jahren. <<http://www.kremskultur.at/de/gozzoburg-krems/>>.

Abb. 20. Krakau (Polen), Altstadt, Siennagasse 6. Strassenfront, Detail des eingesezten Felds mit gemalten Wappen (Foto T. Buryška, 2016).

Abb. 21. Die Burg Runkelstein (Castel Roncolo [Provinz Bolzano /Bozen/ Italien]). Hoffassade des Nordflügels (Sommerhaus) mit gedeckter Galerie und Wandmalereien (Foto T. Buryška, 2013).

Abb. 22. Albenga (Italien), Via al Centa. Wandmalerei mit Heiligenfiguren, ursprünglich die Zierung des mittelalterlichen Klosters der Dominikaner (Foto T. Buryška, 2012).

Abb. 23. Pardubice, Haus Pernštýnská, Nr. 11. Paneelierte Blindattika mit Malereien. Deutliches Durchdringen der weltlichen Motiven mit den Sakralen – rechts die hl. Katharina, in der Mitte unten ein Trinker (Foto Autor, 2016).

Abb. 24. Kaunas (Litauen), Papillogasse 5. Ostfassade, Paneelierung mit Verputzresten, ursprünglich wohl mit Wandmalerei (Foto T. Buryška, 2016).

Abb. 25. Třeboň (Wittingau, Bez Jindřichův Hradec [Neuhaus]), Hl. Ägidiuskirche. Wandmalerei mit Apostelfiguren in den paneelierten Feldern der Chorbrüstung (Foto A. Holasová, 2016).

Übersetzung von Jindřich Noll und Jindřich Schwippel

*Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle Národního památkového ústavu **Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

Ing. arch. Ladislav BARTOŠ
památkář, stavební historik
NPÚ, ÚOP v Praze
bartos.ladislav@npu.cz